

SANDA GOLOPENȚIA

Echiperii gustieni despre starea sanitară a satelor României

În 1946, cu doi ani înainte de suprimarea mișcării sociologice pe care o animase, D. Gusti scria recapitulativ, evocând cele 228 echipe studențești care activaseră în 114 sate din România între 1934 și 1939:

„Fiecare echipă era compusă din studenți de specialități diverse pentru ca anchetele să fie cât mai complete și pentru ca acțiunea întregă să fie cât se poate de coordonată. Am întrebuințat în total 1.615 studenți, dintre care 216 de la Facultatea de Litere, 215 de la Academia de Teologie, 203 de la Institutul Agronomic, 200 de la Școala de Menaj, 198 de la Facultatea de Medicină, 170 de la Facultatea de Medicină veterinară, 115 de la Academia de Educație fizică, 112 de la facultatea de Drept și alții de la școlile de Asistență socială, de la școlile de Cooperare etc. / Aceste echipe au fost supravegheate și ajutate în munca lor de tehnicieni oficiali ai Statului, în număr de 1.196, dintre care 324 medici, 178 ingineri agronomi, 147 comandanți pre-militari, care se ocupă de educația tinerilor, 136 medici veterinari,

37 ingineri silvici etc.“ (D. Gusti, *Sociologia militans*, vol. II. *Acțiune*, București, Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 270).

Numai în campania din 1938, din care datează aproape toate materialele pe care le vom comenta aici, 850 echipieri voluntari au studiat un număr de 60 de sate, pe baza a șapte formulare de anchetă (*Foaie de familie*, *Foaie economică*, *Mișcarea populației*, *Alimentație*, *Stare culturală*, *Fărămițarea proprietății*, *Buget familial*), fiind îndrumați, de la București, de un birou alcătuit din A. Golopenția, Dr. Tiberiu Ionescu și Ing. Measnicov.

Am consultat 12 rapoarte de recunoaștere purtând asupra comunelor din Plasa Model Argeș situate pe Valea Vâlsanului (Valea Iașului, Mușătești, Brătieni, Brădet, Vâlsănești, Stroești, Mălureni, raportor: Gheorge Gh. Ionescu) și pe Valea Argeșului (Valea Danului, Albești, Oești, Corbeni, Aref, raportor: I. Simion), 4 monografii sumare de sate/comune – Brătulești–Ilfov (redactor: I. Berca, echipier agronom), Slobozia Pruncului–Suceava (redactor: Radu Marinescu, șeful echipei), Stoeșești–Tutova (redactor: echipier teolog Marin G. Dobre) și Mărul–Severin (red.: Dr. Gh. Varzopov, șeful echipei și Gh. Militaru, echipier – și două rapoarte privind gospodăria: Cărligele, Râmnicu Sărat (raportor: Maria Sâmbotin, maestră de gospodărie) și Vârfuri–Arad (raportor: Constanța Valerian, licențiată în Filosofie și Litere). Este vorba deci de 18 sate cercetate în 1938, cu câteva reveniri în 1939. Materialul provine din arhiva lui Anton Golopenția, care inițiasse anchetarea pe probleme în vara 1938, și a fost utilizat, în redactarea seriei *60 sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938* (coord. A. Golopenția și D.C. Georgescu, vol. I, II, IV, V, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1941-1943).

Rapoartele de recunoaștere sunt rapide. Ele includ capitolele „I. Starea economică, sanitară și culturală; II. Acțiuni de organizare a satului; III. Locuitorii; IV. Conducătorii; V. Posibilități de lucru; VI. Școli de echipieri și tabere de muncă; VII. Plan de lucru; VIII. Este

posibilă trimiterea unei echipe regale acolo?” Autorii lor au experiență de teren.

Monografiile sumare, mai dezvoltate, conțin, în genere, capitolele „I. Ținutul natural; II Satul. A. Construcțiile; B. Ograda; C. Împrejmuiți; III. Pământul, apa, clima, flora și fauna; IV. Populația; V. Starea sanitară a satului; VI. Trecutul social; VII. Structura socială; VIII. Starea economico-socială; IX. Starea culturală a satului”. Cei care le redactează însumează cercetările întregii echipe. La capitolul *Starea sanitară a satului*, informațiile sunt dispuse în următoarele secțiuni: A. *Hrana*; B. *Aprovizionarea cu apă*; C. *Alcool*; D. *Tutun*; E. *Igiena locuinței*; F. *Îmbrăcămintea*; G. *Boli mai frecvente în sat*; H. *Acțiunea sanitară*. Din lipsă de spațiu, mă voi limita, în cele ce urmează, la prezentarea câtorva dintre informațiile referitoare la secțiunile A, E, G și H.

Cu excepția Dr. Gh. Varzopov (Mărul-Severin), cei care au redactat rapoartele *nu sunt medici*. Ei au dispus însă de informația medicală furnizată de membrul specializat al echipei sau de personalul medical din sat, comună, județ. Din lipsă de spațiu, nu am reprodus tabele și statistici, limitându-mă la pasajele descriptive în care transpare, de fiecare dată, personalitatea celui/cele care scrie (necomentată anume aici). Am reprodus exprimarea echipierilor, cu intervenții minime, semnalate în note sau prin croșete.

Textele au fost introduse în calculator cu sprijinul unei echipe de la Muzeul Țăranului Român, compuse din Maria Mateoni, Oana Dumitrașcu, Irina Ornea și Ana Pascu, și confruntate cu originalul de Sanda Golopenția.

Lectura extraselor care urmează e menită să sugereze complexitatea sarcinilor care stăteau în fața personalului medical al epocii. În mod firesc, accentul cade pe stările de fapt care se cer ameliorate.

A. HRANA

Alimentația, bazată pe mămăligă, include încă rar pâinea. În multe sate, laptele, ouăle, brânza, găinile, purceii, mieii nu se consumă (vara) de către membrii gospodăriei, ci se vând la oraș, turiștilor sau cărciumarilor din sat spre a putea face față cheltuielilor. Necesarul de legume nu e întotdeauna asigurat prin grădini de zarzavat, în multe sate el trebuind să fie cumpărat. Conservarea alimentelor (în special a cărnii) lasă de dorit și, la fel, modul de preparare a bucatelor (între altele, întrucât femeile muncind la câmp nu dispun de răgazul necesar). Hrana de vară, dominată de verdețuri și fructe, condamnă, în special copiii, la dizenterie. Hrana de iarnă e mai bogată, întrucât laptele, ouăle etc. nu sunt masiv comercializate. Meniuri săptămânale ale unor familii de țărani frunțași, mijlocași și săraci ne permit să urmărim în cotidian modul de alimentare la sate și variațiile lui în funcție de starea socială, de opoziția zi de lucru/zi de sărbătoare și de cadrul geografic. În genere, populația rurală (adulți și copii) e subnutrită, alimentația e unilaterală, insuficientă și de proastă calitate, cu variații sezoniere prea mari. Reproduc câteva pasaje:

„Hrana obișnuită a populației, în tot timpul anului, este *mămăliga*. Grădinile de zarzavat lipsesc multor gospodării. Celelalte alimente, lapte, brânză, ouă, sunt folosite de țărani, în măsura în care le pot avea, numai iarna, deoarece în timpul verii le vând vizitatorilor și excursioniștilor de la Cumpăna și Căpățâneni. Carnea se consumă foarte rar.

În perioada alăptării copilului, se obișnuiește a i se da din alimentele consumate de părinți, iar după ce este înțărcat, când mama nu are lapte propriu, dar nici [lapte] de vacă, îl alimentează numai cu mâncăruri. *Problema alimentației copilului este mai gravă decât în alte sate, de oarece sunt f[oaarte] puține vaci*

în sat, iar oile sunt pe la stâni, la munte. Din cauza aceasta se întâmplă ca mamele sau lehuzele debile să-și alăpteze sugacii la femeile cu lapte mai mult¹. (Vaci în sat 75, iar oi: 3 811.)“ (Aref, Argeș)

„Alimentația cu hrană este insuficientă. Și în Corbeni principalul aliment este mămăliga, dar există și o brutărie, care fabrică pâine numai pentru comuna aceasta.

Grădinile de zarzavat sunt mai puține în Corbeni față de celelalte comune, de aceea și consumația legumelor este mai slabă. Folosesc în schimb brânzeturi, lapte, ouă, căci se duc mai rar la târgul din C[urtea] de Argeș. Prepară o anumită calitate de brânză, foarte mult apreciată, cunoscută sub numele de ‘Cremă de Corbeni’“. (Corbeni, Argeș)

„Hrana principală este mămăliga. Se consumă însă și pâine, 10-15%, adusă de la Curtea de Argeș, din două în două zile, iar carne, foarte rar, căci produsele gospodăriei lor (de o valoare mai mică), ca porcei, găini, pui, ouă, lapte sau miei, sunt vândute la oraș (Curtea de Argeș) sau cârciumarilor din sat. Folosesc în schimb legume – căci fiecare țăran are grădină de zarzavat, după puterile sale – și multe fructe, cari vara produc o accentuată *dizenterie*² mortală la copii.“ (Valea Danului, Argeș)

„Majoritatea locuitorilor satului este formată din plugari, cari în general se subalimentează; ceilalți se hrănesc normal. Sătenii nu cultivă în special plante în vederea alimentației în afară de porumb și, mult mai puțin, grâu; rămânând să cumpere cu bani grei câte ceva din zarzavaturile de sezon aduse sporadic de către grădinari din alte regiuni; însă câțiva din

---

¹ Notă în text: Femeile nu respectă prescripțiile medicale cerute lehuzelor, după nașteri, căci, îndată ce se simt bine, pleacă la muncă.

² În text, *dezinterie*, folosit sistematic.

săteni au început, nu de mult timp, să-și pună câte ceva din zarzavaturile necesare în grădinile lor.

Producția animală consistă numai din găini, găște și rațe, în mică cantitate, pe care în mare parte o vând. Aproape toți cresc câte un porc pentru Crăciun, însă, din cauza unei supraproducții temporare, neștiind s-o conserve, [carnea] se întrebuițează alterată (prăjesc carnea și o depozitează în gărnici cu untură până vara, când ea este aproape complet de neutilizat). Mese-riaii și celelalte pături își cumpără alimente: zarzavaturi, păsări și carne cornută de la măcelăriile din gară.

Lista mâncărilor celor mai frecvente este: mămăligă, ceapă, ciorbă de ștevie, ciorbă de lobodă, urzici, untișor, urechea babei, fasole uscată, cartofi, ridichi, varză acră, murături, turte de pâine.

Iată *lista de bucate a unui plugar sărac* în decurs de o săptămână:

- Luni: mămăligă și ciorbă de roșii la prânz, seara cartofi.
- Marți: mămăligă, ciorbă de pește și pește prăjit la prânz și seara.
- Miercuri: mămăligă și ciorbă de fasole la prânz și seara.
- Joi: ciorbă de ștevie și urechea babei, ceapă verde, mămăligă.
- Vineri: ceapă cu mămăligă și murături.
- Sâmbătă: mămăligă și varză fiartă la prânz, seara măsline.
- Duminică: mămăligă, ciorbă de pui și friptură de pui, pâine.

În timpul muncilor mănâncă de trei-patru ori, iarna de două-trei ori, adică: dimineața (ora 6), la prânz (ora 10), la nămiezi (ora 14), seara (ora 17); dimineața (ora 8), prânz (ora 11½) și seara (ora 17½).

Aproape fără excepție copiii plugarilor sunt foarte rău hrăniți; cam 10 % mănâncă dimineața lapte cu mămăligă, restul mămăligă cu zeamă de varză sau nimic.

Deosebirea dintre alimentația de vară și de iarnă este carnea de porc de care am vorbit mai sus.“ (Brătulești, Ilfov)

„Deosebire între sătencile acestui sat nu prea poți face, în ceea ce privește îmbrăcămintea. Deosebire se poate face numai în felul de a se hrăni, căci, desigur, hrana e aceea care se sacrifică, spre a nu se lăsa mai prejos ca îmbrăcămintea de cele înstărite. Pentru acest lucru, gospodinele găsesc justificare, că nu o dată le-am auzit: „De!!... Ce să faci, trebuie să fii în rând cu lumea, doar mațul n-are oglindă“. [...]

Baza alimentelor o formează făina de porumb (mălaiul) și fasolea. Păsări se cresc în număr mic și în multe cazuri le vând la oraș, pentru ca gospodina să vină acasă cu câțiva metri de mătase pentru îmbrăcămintea, iar pentru mâncare au pește proaspăt numai cu numele sau sărat „slătină“ și așa de mare de se pierde printre degete. Carne se taie rar, se consumă mai mult toamna și iarna când muncile se trec. Primăvara și vara când lucrul viei și celelalte lucrări sunt în toi se mănâncă prost, nesubstanțial. Gospodina îți spune că n-are timp de gătit o mâncare bună, câteva urzici cu usturoi, o supă de fasole de alergi cu lingura până dai de câțiva bobii și hai la treabă, carnea, ouăle, brânza, grăsimea la iarnă, acum îngreuiază stomacul și nu se poate munci. Pâine se mănâncă puțină de tot. Se procură de la băcăniile din sat, acestea la rândul lor o procură de la brutăriile din plasa Cotești (sat apopiat de Cărligele). Raportând pâinea consumată la totalul populației am constatat că revine de abia 0,04 kg. pâine de fiecare suflet. Vaci cu lapte se găsesc, sunt însă prost hrănite, islazul pe întindere mică și complet uscat din cauza secetei, cu toate că e curățit așa de frumos de echipieri. Pășune în altă parte nu se găsește, locurile sătenilor fiind completate cu vii și porumb. Dau lapte puțin și de calitate inferioară, iar cât se găsește e strâns tot pentru iarnă, sătencile având grijă să-l transforme în putini cu brânză, când plăcintele și vinul nu trebuie să lipsească de la masă. Iarna se răzbună sătenii după atâtea zile de muncă și de hrană proastă, numai că se răzbună tot pe ei, pe sănătatea lor, căci se face abuz de mâncare și băutură

și bietul stomac obișnuit să stea mai mult gol, sau să digere alimente așa de simple, e natural că alimentația îmbelșugată e în detrimentul sănătății lui. E destul de curios acest sistem de alimentare a sătenilor noștri. E atâta diferență între felul cum se hrănesc în zile de lucru și în zile de sărbătoare sau între anotimpul vară și iarnă, încât nu-i de mirare că suferă atât de mulți de boli datorită alimentației. De când începe să dea frunza și până toamna târziu sătenii muncesc foarte mult, căci via necesită multe lucrări. În acest timp nu se pregătește la masă decât supă de fasole, 'fasole dulce' cum i se spune, fără pic de zarzavat, cu 3 fire de ceapă și cu 3 fire de leuștean, borș de ștevie și urzici cu usturoi. Dacă ar mânca aceste 3 feluri de mâncare într-o zi tot ar mai fi ceva, dar se obișnuiește un singur fel pe zi. Zarzavaturi se cultivă foarte puțin, 2-3 brazde de ceapă și usturoi, iar din legume singură fasolea, care se cultivă în cantitate mare. Majoritatea gospodinelor știu să pregătească multe feluri de mâncare, de post și de dulce, totuși se observă că nu-și dau osteneala să gătească la masă multe feluri de bucate, căci le stă în cap economia rău înțeleasă. [...]

Ar rămâne fructele, o bună adăogire la alimentația slabă a săteanului, mai ales că fructele se găsesc în mari cantități. Le vând la oraș pe un preț de nimic. Nu știu cum să le păstreze pentru iarnă. Acum se construiește o uscătorie model din inițiativa inginerului agronom al Echipei. Nu le cunosc valoarea, cei mai mulți se păzesc să consume fructe, sub motiv că le fac rău la stomac. Le consumă în schimb copiii, dar mai mult crude. Desigur copiii le-ar face mult mai bine să mănânce dimineața un strugure, câteva mere sau pere, decât să plece nemâncăți la școală. Cum pot să judece micuții stând cu stomacul gol atâtea ore? Anul trecut s-a făcut de către învățători un fel de anchetă, punând pe copii să scrie pe un petic de hârtie, în fiecare dimineață, timp de o săptămână, ce au mâncat când au plecat dimineața la școală. Rezultatul acestor anchete a fost următorul:

36% au scris „nimic“. 52% au scris: mămăligă prăjită, grăunțe coapte pe mașină și numai restul a scris câte 1 ou, mâncare rămasă din ajun, carne friptă, pâine. Laptele, alimentul de bază al copiilor, nu există scris. Pentru salvarea copiilor acestui sat trebuie luate măsuri imediat pentru înființarea unei cantini. Acolo ar putea copiii ce nu primesc nimic de mâncare când pleacă de acasă să li se dea câte o felie de pâine cu magiun sau câte o ceașcă cu lapte.“ (Cârligele, Râmnicu Sărat)

„Cercetându-le zilnic casele, am putut stabili o statistică a alimentației, care nu e prea mare. Mi-a fost ușor să aflu cele câteva feluri de mâncare, aproape aceleași vara și iarna, gătite la fel în toate casele.

Esențialul îl constituie cartoful și fasolea, pe care le consumă fierte cu apă și sare – arareori cu sos de făină, apoi dovleacul e un aliment mâncat cu poftă. Zarzavaturi consumă prea puține, samănă câteva într-o grădiniță de abia câțiva metri pătrați. O cunună de ceapă, de un cot, le ajunge un an întreg; o întrebuințează doar în sosurile de făină, rântășurile, pe care le amestecă în toate mâncărurile. Fructele le conservă prin uscare, când anul este îmbelșugat și au de unde aduna. Carne nu cumpără niciodată, o consumă rar, când și când taie un pui, ori un porc pe care-l conservă timp îndelungat. Hrana cea mai substanțială, dar și plăcută pentru ei, este slănina, pe care o consumă mult vara la munca câmpului, când n-au timp să gătească mâncăruri calde. Hrana atât de redusă dă un mare procent de tuberculoși și anemici.“ (Vârfuri, Arad)

„În ce privește alimentația, în general putem afirma că populația e subnutrită³ și alimentația e unilaterală. Săracii, lucrătorii la fabrici și întreprinderile economice din apropiere, se hrănesc

---

³ Notă cu creionul: „Din ce constă hrana? Cantitate și calitate“. O altă notă, lângă aceasta: „cartofi, fasole, varză, clisă (slănină), brânză, lapte, ouă – câte are, porumb“. Altă notă în josul paginii: „Ouă nu-s. 3 lei oul“.

mult mai bine ca cei bogați⁴, cari se hrănesc numai din produsele propriei lor gospodării. Cele mai frecvente mâncăruri sunt: colesa (mămăliga) cu brânză, fasole și cartofi, ceva varză etc.

Lapte nu se găsește destul, iar carne se mănâncă destul de rar. Într-o zi se mănâncă de 3 ori: la 5 dimineața, la 12 și la 8 seara. De multe ori, în timpul lucrului la câmp, nu se mănâncă decât de 2 ori, și atunci, mâncăruri reci, și în pripă.“ (Mărul, Severin)

„În general alimentația sătenilor este slabă, insuficientă și de proastă calitate. Câteva familii fac excepție de la regula generală, întrebuițând alimente diferite și în cantitate suficientă. Sătenii folosesc mai mult vegetalele produse în sat, rămânând ca laptele, ouăle⁵ și carnea să le întrebuițeze la „zile mari“. Ouă n-au, fiindcă mor păsările⁶ cu nemiluita; lapte n-au, fiindcă vacile nu sunt hrănite, lipsind nutrețul din cauza secetei și fiindcă oamenii n-au izlaz; carne n-au, fiindcă le mor porcii și păsările. Vedem dar în ce condițiuni de viață sunt puși locuitorii din Stoeșești. Mâncările cele mai frecvente sunt: borșul, chisălița (zarzăre fierțe și bătute cu mălai), ardei grași fripți cu oțet, ardei grași prăjiți în untdelemn cu mult sos, tocană cu ceapă și verdețuri etc. Iată câteva liste de mâncare a unui fruntaș, mijlocaș și codaș:

Vasile Mocanu:

Joi, 18 august: borș de pui, friptură de pui, mămăliguță, jumări, brânză.

Vineri, 19: cartofi cu usturoi, compot de prune, mămăliguță.

Sâmbătă, 20: borș de pasăre, roșii cu carne, friptură și mămăliguță.

Duminică, 21: roșii cu carne, friptură, salată de pește, plăcinte și mămăliguță.

---

⁴ Notă pe marginea textului: „Este posibil? Este și nu este“.

⁵ În text, „ouălele“, folosit sistematic.

⁶ În text, „paserile“.

Luni, 22: brânză de oi, ouă fierte și jumări, mămăliguță.

Marti, 23: măsline cu pâine, salată de ardei, brânză de oi cu mămăliguță.

Miercuri, 24: cartofi prăjiți, salată de ardei, măsline, pepeni, pâine.

Iordache V. Amăriuții:

Luni, 22 august: jumări, brânză de oi, ouă fierte, pepeni, mămăliguță.

Marti, 23: borș de pasăre, friptură, pepeni, mămăliguță.

Miercuri, 24: borș de fasole, salată de ardei, pepeni, mămăliguță.

Joi, 25: ouă fierte, brânză, pepeni, mămăliguță.

Vineri, 26: ardei prăjiți, salată de ardei, pepeni, mămăliguță.

Sâmbătă, 27: ardei umpluți de post, salată de ardei, mămăliguță.

Duminică, 28: borș de pasăre, pui fript cu usturoi, mămăliguță.

Gh. N. Chiriac:⁷

Joi, 18 august: păstăi cu usturoi, supă și rasol de pui, mămăliguță.

Vineri, 19: cartofi cu usturoi, supă de cartofi, mămăliguță.

Sâmbătă, 20: borș cu cartofi, mămăliguță.

Duminică, 21: păstăi cu usturoi, borș cu cartofi, mămăliguță.

Luni, 22: iahnie de fasole, borș de fasole, mămăliguță.

Marti, 23: salată de ardei, struguri cu mămăliguță.

Miercuri, 24: chisăliță de prune, borș cu cartofi, mămăliguță.

Sătenii mănâncă de 3-4 ori pe zi: la ora 10 dimineața, la ora 2 p.m., la ora 6 p.m. și la ora 9 seara⁸.

---

⁷ Completare cu creionul în partea de sus a paginii: „Iarna: fasole, cartofi, murături, ceapă, mămăligă prăjită cu sare și cu oțet (cei nevoiași), usturoi pisat, ceapă cu oțet“.

⁸ Completări cu creionul pe marginea propoziției: „La 9 – mămăligă cu ceapă (dacă e)“; „În general de 3 ori, 9, 12, și 18“.

Copiii sunt hrăniți prost, deoarece n-au mâncare specială, ci mănâncă împreună cu toată familia ce bruma au adunat. Iarna se consumă multă fasole, cartofi, murături și carnea porcului tăiat la Crăciun; vara se consumă mai mult verdețuri, cu care se face borș, „zeamă lungă ca s-ajungă“, după cum îmi spunea o bătrână gospodină. Mămăliga este hrana de bază a locuitorului din Stoeșești, dar multora le lipsește și aceasta.“ (Stoeșești, Tutova)

E. IGIENA LOCUINȚEI

Revin câteva teme. Chiar când locuința comportă mai mult de o cameră, familia continuă să doarmă și să gătească, prânzească într-o singură încăpere. În ciuda faptului că există ferestre (mai degrabă mici), gospodarii le țin închise iarna pentru a face economie de combustibil (care constă din lemne, gunoai, coceni) și nu aerisesc nici vara. Mobilierul e insuficient, dorm în condiții insalubre mai multe persoane (trei-patru) în același pat, până la șase în aceeași încăpere. Veceurile igienice construite prin ofensiva sanitară nu sunt folosite. Adăpostirea animalelor e în multe cazuri precară sau inexistentă.

„Referitor la igiena locuinței diferitelor pături sociale ale satului, aceasta lasă de dorit, deoarece locuitorii, fiind săraci, dorm toți într-o singură cameră. Ferestrele caselor sunt mici, aerisirea se face greu, din pricină că mulți, nedându-și seama de valoarea acestui lucru, au ferestrele fixate în cuie și nu deschid geamurile din toamnă până-n primăvară. Încălzitul se face cu lemne, iar iluminatul cu petrol.“ (Slobozia-Pruncului, Suceava)

„Locuințele construite din bârne, cu câte 2 și 3 încăperi, cu ferestrele de obicei bătute în cuie – fixe, sunt neigienice.

Grajdurile, din bârne și nelipite, ca și locuințele, prost întreținute, murdare. Mulți gospodari își lasă vitele să ierneze sub

cerul liber, unii acoperindu-le cu câte-un țol, iar alții nu. A bântuit antrax la cornute, pesta la porci, holera la păsări și *gălbeaza* la oi.“ (Aref, Argeș)

„Closețe nu există decât la 40-45%, dintre care, puține folosite. Ofensiva sanitară nu s-a exercitat în Corbeni, căci s-a socotit a fi inutilă pe de o parte, iar, pe de alta, a nu influența în rău populația, prin măsurile represive de care se foloseau medicii. De aceea, Căminul Cultural și Echipa, prin metoda convingerii, s-au străduit să realizeze ceea ce urmărea ofensiva sanitară, dar nu s-a putut ajunge la un bun rezultat nici prin acest procedeu.

Locuințele sunt construite din lemn, bârne (90%), în majoritate cu câte 2 camere, și destul de vechi. Au ferestrele mici și multe bătute în cuie. Trebuie să recunosc, însă, că strada principală are clădiri frumoase și bine întreținute.“ (Corbeni, Argeș)

„Closețe există cam 50%, majoritatea fiind simple gropi neacoperite (și nefolosite).

Casele așezate lângă șosea, pe strada principală, sunt frumoase, iar parte construite din cărămidă. Celelalte sunt din bârne, cu câte 2 camere – puține cu 3; astfel scuză cei nevoiași murdăria curților și a locuințelor: „unde-i sărăcie, e și murdărie“.

Grajdurile făcute din bârne (ștacheți și șiță), nelipite cu pământ, în care tremură iarna vitele slabe și puține față de islazurile lor.

În genere n-au cotețe pentru păsări, cari iernează pe copaci sau în grajduri.“ (Valea Danului, Argeș)

„Locuința sătenilor e igienică, construită din piatră, acoperită cu țiglă, având o cameră cu 3 ferestre și o cuină. Faptul mai rău e că dorm în unele camere *câte 6 persoane* la un loc, iar aerisirea se face destul de rar.“ (Mărul, Severin)

„M-am înspăimântat de neglijența și necurățenia în care trăiesc acești oameni. Locuința animalelor e mai aspectuoasă

decât a omului, prima acoperită cu țigla (*ciripă*), cealaltă cu paie. Gunoii îl depozitează în fața curții, la drum, încât uneori împiedică trecerea. Casa e așezată în fundul curții. Are o singură încăpere, în care locuiesc 5-6 inși și care servește atât de cameră de culcare, cât și de bucătărie. Rareori casa are două încăperi, dar acolo și familia e mai numeroasă. Mobilierul e aproape inexistent: două paturi, adesea chiar numai unul, în care dorm toți membrii familiei, o sobă, un mic blidar. De dulap nici vorbă nu poate fi – nici n-ar avea ce ține în el.

Unde au două ferestre alăturate, între ele, numai de o palmă de lat, se ascunde un dulăpior, în care pun laptele la prins. Nici acesta nu se găsește în toate casele și acolo unde este, e plin de păianjeni și praf.

Vasele le țin sub masă, lingurile în fereastră, pâinea, pe o *măsăriță*, rămâne pe masă, iar firimiturile rămân de la o pâine la alta în același loc. Hainele le țin pe o prăjină în fața casei, ori în cămară, lângă slănină, iar pe cele ce nu le poartă le păstrează într-o ladă, alături de rachiu.

Pe paturi n-au saltele, ci paie goale, acoperite cu o cergă, unii au și perne. Casele din vatra satului sunt mai sărăcicioase decât cele din depărtare, la Podita, Hiread. În această parte a satului se găsesc gospodării mai cuprinse decât în tot restul satului. Pe jos găuri mari în lut, paie răscolite, fructe putrede, dovleci tăiați pentru porci. Nu lipesc pe jos decât o dată pe an, însă fac mai des un fel de muruală subțire, pe care o întind cu bidineaua peste gropile lutului. Pereții nevăruiți, coșcoviți până la lemn, dau un aspect de cocină locuinței omenești.“ (Vârfuri, Arad)

„Unii au locuința curățică⁹, alții nici nu-ți poți închipui cum ar putea locui un om într-o cocioabă alături de vițel sau chiar de vaci! Dorm câte 3-4 într-un pat, unde casa este mică și n-au

---

⁹ Adăugat cu creionul: „vara e curat“.

oamenii lemne pentru încălzit iarna. Pe paturi lipsesc saltelele¹⁰. Ferestrele în mare parte sunt bătute în cuie ca să nu se poată deschide. *Casele sunt încălzite cu gunoaie*, floarea soarelui, coceni și lemne. Gazul fiind scump, oamenii se culcă seara devreme ca să nu consume gaz.“ (Stoeșești, Tutova)

„*Locuința*. Sunt bine aranjate. Construite mai mult din lemn. Au camere potrivite. Ferestre bine dispuse. Curățenia se menține în gospodărie.

Higiena personală se prezintă mai bine. Se primenesc. Fac baie în gospodărie iarna, iar vara în râu.“ (Brătieni, Argeș)

„*Closetele*. Sunt curate, dar neîntrebuințate.“ (Stroești, Argeș)

„*Closete*: câteva și acelea neîntrebuințate.“ (Mălureni, Argeș, Gh. Ionescu)

G. BOLI

Satele cunosc epidemii (ale căror statistici nu au fost reproduse aici), boli sociale (tuberculoză, boli venerice), boli cauzate de mediu și alimentație (paludism, dizenterie, pelagră), tare alcoolice, cretinism, gușă. Se consumă în exces băuturi alcoolice, la cârciumi sau în familie, uneori ca tratament empiric (femeile, în timp ce nasc sau pentru a-și reface sângele pierdut la naștere, copiii, ca să doarmă etc.). Identificarea cazurilor de boală e deficitară, tratamentele sunt scumpe și insuficiente, se face speculă cu medicamentele vândute în farmacii.

„Un lucru care merită a fi luat în seamă mai ales la această com[ună] este următorul: se observă că sunt f[oaarte] puțini apți pentru serviciul militar. Acum a început să se mai îmbunătățească situația. Odinioară, însă, 3-4 dacă erau recrutați

---

¹⁰ Adăugat cu creionul: „rogojini“, „mindir cu paie“.

la un contingent. Cauzele: sunt mulți cretini și gușați.“ (Mușătești, Argeș)

„Societățile de exploatare forestieră dinspre nord-estul județului transportă lemnele tăiate cu autobuze ce trec *prin* comuna Valea Danului. Ele au făcut din șoseaua Curtea de Argeș–Câineni o frecventă cale de comunicație, iar țăranii cari merg sau vin din pădure adesea se opresc la aceste hanuri sau în sat, pentru câteva ore sau chiar o noapte. Toate acestea ajută la răspândirea *alcoholismului și a luesului*.

În ce privește *mortalitatea*, ea este în creștere, iar *natalitatea* scade. [...]

Deși nu sunt bălți sau ape stătătoare, șanțurile pline cu murdării și apa care se scurge de pe munți întrețin destui țăncari spre a ne explica cele 13 cazuri de paludism.

Numărul sifiliticilor este mult mai mare decât cel arătat în statistica primăriei, căci el reprezintă exclusiv bolnavii cari s-au prezentat singuri la tratament. Sifilisul nu poate fi combătut, deoarece nu s-au identificat toate cazurile, iar doctorul, fiind la Curtea de Argeș, le vine greu sătenilor să se deplaseze în toiul muncilor, când au angajamente pe la diferite întreprinderi forestiere.

Alcoolicii dețin un procent însemnat (50%). De asemenea, dintr-o sumară cercetare a satului, remarcăm numărul mare al gușaiilor, cretinilor („nevlegi“) și surdo-mușilor.“ (Valea Danului, Argeș)

„Comuna este bântuită de multe boli, cari s-au ivit o dată cu deschiderea întreprinderilor forestiere.

Sifilisul se crede a deține un procent de 35%-40%, dar, nefiind identificate toate cazurile, nu se poate lua nici o măsură eficace. Ar dori să-și facă analiza sătenii, dar este costisitoare și atunci renunță. De altfel, chiar acei bolnavi cari au început tra-

tamentul, nu-l continuă toți, fiindu-le anevoios să se deplaseze la oraș și fiindcă necesită bani.

Tuberculoză este mai puțină, dar f[oaarte] mulți rahitici și gușați. Alcool se bea în cantități mari.“ (Oești, Argeș)

„Bântuie în sat pe o scară întinsă (fără să fi fost declarate până în prezent decât unele cazuri sporadice) multă blenoragie, tratată exclusiv după indicațiile babelor sau a oamenilor cari se ocupă cu medicina empirică, cu gândăcei cantaridă.

Un imens procent de sifilitici, ridicându-se până la 70 la sută după lămuririle agentului sanitar, impune analiza sângelui la întreaga populație. Iarăși, destule cazuri de tuberculoză în stare lentă.

Se bea foarte mult, dar în zilele de sărbătoare. A bântuit multă scarlatină. În general, sunt gușați, iar, drept ex., ne spune d-l învățător Ștefănescu că din 210 elevi de la Școala primară din Corbeni, numai 11 nu prezintă nici un simptom în acest sens¹¹. Statisticile sanitare în mod greșit indică un număr mult prea mic de gușați.

De problema mortalității infantile în com. Corbeni s-a ocupat îndeaproape fostul șef al Echipei Regale din campania anului 1938, care a studiat-o ca teză de doctorat.“ (Corbeni, Argeș)

„Bolnavii cretini ('nevlegi') și gușați, precum și alcoolicii, sunt vreo 40 cazuri în toată comuna. Sifilitici: 25-35 cazuri (n-au statistică).“ (Aref, Argeș)

„Satul consumă fără măsură alcool în toate formele și, ce este mai rău, este că beau și femeile la rând cu bărbații, chiar pe timpul gestației, și copiii (la cârciumă se duce tatăl, mama și copiii). La naștere femeia, din îndemnul moașei empirice și

---

¹¹ În text, *senz*.

al obiceiului, consumă mai mulți litri de drojdie, țuică sau vin, zicând ele că prind putere sau refac sângele pierdut.

Din cauza abuzului de alcool, învățătorii ne declară că nivelul intelectual al copiilor este foarte scăzut; sunt cazuri destul de frecvente de epilepsie. [...]

Tuberculoza este cea mai frecventă boală socială din sat, făcând multe victime anual. Formele cele mai întâlnite sunt: pleureziile, adenopatiile cervicale cronice (scrofule) și tuberculoza pulmonară cavernoasă.

Urmează: sifilis, boli venerice, pelagră, tare alcoolice și paludism.

Epidemiile după anul 1920 sunt: scarlatină, rujeolă, tuse convulsivă, febră tifoidă, cazuri de tifos exantematic.

Numărul infirmilor din satul Brătulești este de 10.“ (Brătulești, Ilfov)

„Bolile cele mai frecvente în sat sunt: *reumatismul, tuberculoza și gușa*¹².

Cu tot numărul redus al nașterilor, mortalitatea infantilă se menține ridicată, secerând cam 10% din născuții vii.“ (Mărul, Severin)

„În satul Stoeșești se consumă circa 300 litri de vin de cap de familie pe an și 1.496 litri rachiu în întreg satul pe anul 1937. În general, toate păturile sociale ale satului iubesc mult „apa care ne înviorează și ne face să uităm necazurile“. Tot alcoolul consumat este producție proprie. Nu e sătean aproape care să n-aibă un petec de vie. Tot timpul se bea, atât cât au de băut. În sat *nu sunt crâșme*, așa că se bea în familie, dar se bea în mare cantitate. Copiilor li se dă de la 2-3 ani „ca să doarmă“. Nici

---

¹² Notă pe marginea textului. „A se cerceta cauzele“.

femeile nu se lasă mai prejos. Beau și ele la cot cu bărbații și nu rareori întâlnești o femeie mergând pe zece drumuri. [...]

Urmările alcoolismului sunt destul de însemnate, ca: foarte multe cazuri de *sifilitici* și *tuberculoși*, copii *rahitici* și anormal dezvoltați, *avorturi* dese etc.

Bolile cele mai frecvente în sat sunt *gastro-intestinale*, *râie*, *conjunctivită*, *tuberculoză*, *sifilis*, *afecțiuni pulmonare*, *pelagră din cauza mâncării proaste* etc. *Epidemiile* ce-au bătuit din 1927 (nu cunoaștem datele anterioare fiindcă n-avem registre la primărie) sunt: 1927 – a fost declarată epidemia de rujeolă; în 1929 – oreion; în 1933 – tifos exantematic și difterie; în 1934 – tifos exantematic; în 1936 – febra tifoidă; în anul acesta a fost declarată epidemia de scarlatină, tuse convulsivă și antrax. Pătura de jos a suferit mai mult, din lipsa curățeniei și a hranei insuficiente, de râie, tuberculoză, sifilis etc. Numărul infirmilor din sat este de 8. [...]

Din 100 de copii născuți vii, mor până la un an 20,84%.“ (Stoeșești, Tutova)

H. ACȚIUNEA SANITARĂ

Lipsește dispensarele, doctorii, personalul medical, farmaciile, băile publice. Transportați în car cu boi, bolnavii mor în drum spre circumscripțiile sanitare din satele (orașele) vecine. Atunci când există medici în sat, încrederea în ei e mai degrabă slabă. La nașteri femeile nu sunt asistate. Medicina empirică e generalizată. Se descântă pentru baie (în loc de baie). În cazuri grave, doctorii, (agenții) veterinari, uneori preoții, au preluat îngrijirea sănătății lehzurilor și, în genere, a populației. Spre a combate alcoolismul, secția sanitară a unor Cămine Culturale înlocuiește băutura cu făinoase și dulciuri. Ofensivele sanitare rămân fără urmări pozitive.

„Nu e nici o asistență la nașteri. Moașele empirice fac totul. Când sunt cazuri mai grave recurg la popă să le citească. Nu s-au întâmplat până acum cazuri mortale.

Se văd f[oarte] puțin rezultatele ofensivei sanitare.“ (Valea Iașului, Argeș)

„*Instituții sanitare.* Există dispensar – cu local închiriat – unde își are sediul circ. medicală pentru întreagă partea de nord a Văii Vâlsanului (Brădet, Brătieni, Galeș, Mușătești, Valea Iașului, Brătești, Cerbureni).

Personal sanitar. Există doctor uman al circ. medicale, locuiește în sat. Este moașă a circ. Sunt 2 agenți sanitari tot ai circ.“ (Mușătești, Argeș)

„Femeile sunt asistate la nașteri numai de către moașe empirice. Preotul satului Vernești, Gr. Fețeanu, se ocupă îndeaproape cu medicina, îngrijindu-se chiar de lehuze. Este un duhovnic din generația trecută, la vârsta de 60 de ani, care-și înțelege rostul și păstrează mentalitatea timpurilor sale.

Comuna Valea Danului n-are baie, n-are dispensar, n-are personal sanitar și nici nu este vizitată de doctorul de circumscriptie (din Curtea de Argeș). [...]

Plasa Argeș are un singur doctor și agent veterinar; de aceea, febra aftoasă – decimarea sugacilor – nu poate fi prevenită nici în comuna Valea Danului.“ (Valea Danului, Argeș)

„Asistența nașterilor se face de către moașa empirică – una în sat, cu mai multă pricepere.

Doctor nu vine în sat, iar moașa nu prididește pentru toate satele. În sat există o f[oarte] rea impresie la adresa doctorului și a moașei, cari acum 3-4 ani, asistând la o naștere, au scos un copil, lăsând pe al doilea înăuntru. Din infecția uterului, a murit lehuza. De atunci nu vor să mai audă, satul întreg, de doctori.“ (Oești, Argeș)

Activitatea secției sanitare a C[ăminului] C[ultural] din Corbeni a putut îndrepta multe din relele deprinderi ale sătenilor, actualmente încercând să înlocuiască pe cale pașnică toate soiurile de băuturi ce se consumă în zilele de sărbătoare la hore, și acolo unde obișnuiesc să-și petreacă ziua de repaus – cu făinoase și dulciuri.

Personal sanitar: un agent sanitar și o moașă, care izbuțește să-și îndeplinească serviciul și la Corbeni și la Aref.

Satul are nevoie de: *baie populară*, local pentru Cămin Cultural și mai ales *dispensar*.

Situat la 20 km de Curtea de Argeș, satul Corbeni nu se poate folosi nici de doctorul și nici de dispensarul circumscripției, ori, ca să parcurgi această distanță, îți sunt necesare 5-6 ore cu carul cu boi, și deseori bolnavi mor în drum spre Argeș, înainte de intervenția doctorului.“ (Corbeni, Argeș)

„Comuna Aref, izolată atât de șoseaua principală, Curtea de Argeș – Căpățâneni, cât și de linia ferată, resimte lipsa: unui *agent sanitar* sau a unei *moașe*, a unei *farmacii* cât de rudimentare, dar având medicamente de prima necesitate, precum și, mai ales, a unei *infirmării*¹³, căci distanța de 25 km până la Curtea de Argeș este prea mare pentru transportarea bolnavilor în stare gravă și este preferabil și posibil ca doctorul să se deplaseze în com. Aref, având mai multe mijloace de comunicație: *mașină* care merge pe șosea practicabilă până la Căpățâneni; trenul *Capsului*, care servește cu multă sollicitudine organele de control ale statului și oferă locomotivă specială pentru transport în cazuri extreme.

Problema moașei și a infirmeriei se impun cu precădere față de celelalte deziderate ale populației, deoarece medicul de circumscripție de la C[urtea] de Argeș, câteodată se întâmplă de

---

¹³ În text, *infermerii*, *infermeriei*, folosire sistematică.

vine lunar prin comună. De aceea, medicina empirică se practică pentru orice fel de maladie.“ (Aref, Argeș)

„Dispensarul Ministerului Sănătății se găsește în centrul satului, cu medic de circumscripție ce face consultații în fiecare joi și duminică; mai e în comună un spital județean, situat la trei km. de satul Brătulești. Sătenii nu par să aibe încredere în doctor.

În sat există prin excelență numai babe descântătoare (de deochi, abubă, frântură, rupt etc.); la ele recurge majoritatea țăranilor din sat.

Satul are moașe și agent sanitar. Farmacia se găsește în gara Periș.

Aprecieri juste ar ieși din comparația obiectivă a registrelor medicale ale echipei și dispensarului.“ (Brătulești, Ilfov)

„În sat nu există medic, medicul de circumscripție e la 21 km departe de sat, iar cel mai apropiat medic e la 10 km. Încrederea sătenilor în medic e mare, dar totuși *aproape fiecare țărancă știe să descânte și toate păturile sociale recurg la ele înainte de a consulta pe medic.*

Farmacistul cel mai apropiat e la 10 km, dar specula e grozavă. Medicul de circumscripție își face datoria conștiincios¹⁴, dar săteanul rar poate să-și cumpere leacurile prescrise.“ (Mărul, Severin)

„Acțiunea sanitară. Sunt 14 km până la medicul de plasă, cu reședința la Zorleni. În sat nu există medic, ci la Zorleni și la Șuletea. Dispensarul cel mai apropiat cu medic permanent se află în com. Șuletea (9 km). În sat nu prea a pătruns îndestul încrederea în doctor. Există și acum descântătoare, vrăjitoare și medicină empirică. Mulți cred mai mult în ‘cartea de samcă’ (descântec pentru copii) decât în tratamentele medicului, sau

---

¹⁴ Cuvânt subliniat cu două rânduri și marcat cu semnul întrebării.

descântă pentru baie mai degrabă decât să facă baie și să se ungă cu medicamente. La medicina empirică recurg toți sătenii. În sat nu este nici moașă cu pregătire specială, nici infirmieră¹⁵. Farmacia cea mai apropiată este în orașul Bârlad.

Medicul de plasă vine de două ori pe lună, agentul sanitar de două ori pe săptămână. În general asistența medicală oficială în satul Stoeșești lasă mult de dorit după constatările d-lui Doctor Gh. Tomoșoiu, medicul Echipei.“ (Stoeșești, Tutova)

În anul 1938, proaspăt ieșit la pensie, George Ulieru pune la punct cea de a treia versiune a volumului său, *Din carnetul unui medic de plasă. Însemnări*, care a apărut postum în „Revista Fundațiilor Regale“ (1946) și în volum (1948). Volumul, care a cunoscut în 1948 două ediții, și a fost republicat în 1958, fusese prefațat de Al. Rosetti. G. Ulieru abordează peisajul sanitar al lumii rurale românești în accente care se întâlnesc nu odată cu cele ale notațiilor pe care le-am reprodus aici. Alături de proaspăt apăruta lucrare a lui Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, țărani și igienă rurală în România de la 1860 la 1910* (București, Humanitas, 2015), volumul lui Ulieru și rapoartele echipierilor dintre 1934-1939 cu privire la 114 sate românești (din care nu lipsește secțiunea sanitară) ne permit să urmărim 150 de ani de interacțiune și hiat între sistemul medical și lumea rurală.

Providence, 28 august 2015

---

¹⁵ Notă cu creionul: „Acum e cea a Căminului cultural“.